

IZVJEŠTAJ O ISHODIMA

Regionalne radionice za Jugoistočnu Evropu: Praćenje zatvorskih i pritvorskih jedinica i zaštita ljudskih prava tokom prevencije i suzbijanja nasilnog ekstremizma i radikalizacije koji vode ka terorizmu (VERLT) u zatvorima

Sarajevo, Bosna i Hercegovina – 13-14. septembar 2023.

novembar 2024. godine

**Regionalna radionica za Jugoistočnu Evropu:
Praćenje zatvorskih i pritvorskih jedinica i zaštita ljudskih prava
tokom prevencije i suzbijanja nasilnog ekstremizma i radikalizacije
koji vode ka terorizmu (VERLT) u zatvorima**

Sadržaj

I. UVOD.....	1
II. SAŽETAK RADIONICE.....	2
Sesija 1: Utvrđivanje okvira – Zašto je nezavisno praćenje pritvorskih i zatvorskih jedinica važno u prevenciji i suzbijanju VERLT-a u zatvorima?	3
Sesija 2: Prakse i pristupi – Prevencija i suzbijanje VERLT-a u zatvorima.....	4
Sesija 3: Glavni izazovi u pogledu ljudskih prava u prevenciji i suzbijanju VERLT-a u zatvorima u Jugoistočnoj Evropi	6
Sesija 4: Mandati, prakse i pristupi posmatranja stanja u pritvorskim i zatvorskim ustanovama.....	9
Sesija 5: Izazovi i dobre prakse u praćenju zaštite ljudskih prava tokom prevencije i suzbijanja VERLT-a u zatvorima u Jugoistočnoj Evropi.....	10
Sesija 6: Preporuke za jačanje nezavisnog praćenja pritvorskih i zatvorskih ustanova i zaštita ljudskih prava tokom prevencije i suzbijanja VERLT-a u zatvorima u Jugoistočnoj Evropi.....	12
III. ZAKLJUČCI I KLJUČNE PREPORUKE	13
PRILOG: DNEVNI RED	16

I. UVOD

Ured OSCE-a za demokratske institucije i ljudska prava (ODIHR), u saradnji sa Misijom OSCE-a u Bosni i Hercegovini (OMBiH), organizirao je 13-14. septembra 2023. godine regionalni sastanak u Sarajevu, Bosna i Hercegovina, pod nazivom „*Praćenje zatvorskih i pritvorskih jedinica i zaštita ljudskih prava tokom prevencije i suzbijanja nasilnog ekstremizma i radikalizacije koji vode ka terorizmu (VERLT) u zatvorima: Regionalna radionica za Jugoistočnu Evropu*“. Sastanku su prisustvovali predstavnici nadležnih vlasti, nacionalnih struktura za ljudska prava i civilnog društva iz zemalja Jugoistočne Evrope u kojima OSCE provodi terenske operacije, kao i stručnjaci i partneri iz OSCE-a i drugih međunarodnih organizacija. Učesnici su se uključili u dijalog i razgovarali o različitim pitanjima ljudskih prava koja se javljaju prilikom prevencije i suzbijanja VERLT-a u kontekstu pritvorskih i zatvorskih jedinica, te kako se ova pitanja mogu riješiti u praksi.

U tom kontekstu, regionalna radionica naglasila je ključnu važnost nezavisnog praćenja pritvorskih i zatvorskih jedinica i pojačanog nadzora kao sredstva za osiguranje unaprjeđene zaštite prava osoba lišenih slobode uz efikasnu prevenciju i suzbijanje VERLT-a u zatvorima. ODIHR je također na samom događaju predstavio albanski i bosanski prijevod publikacije ODIHR-a i organizacije Penal Reform International (PRI), *Zaštita ljudskih prava u zatvorima tokom prevencije radikalizacije koja vodi ka terorizmu ili nasilju: Vodič za posmatrača stanja u zatvorima* (u daljnjem tekstu: ODIHR/PRI Vodič za posmatrača stanja u zatvorima).¹ Vodič navodi kako bolja zaštita ljudskih prava u zatvorima može smanjiti rizike od radikalizacije koja vodi ka terorizmu. Detaljno ispituje niz specifičnih oblasti rizika za ljudska prava u vezi sa mjerama koje države ili, konkretno, zatvorske vlasti poduzimaju kako bi upravljale *zatvorenicima (pretpostavljenim) nasilnim ekstremistima*² i spriječili širenje VERLT-a u zatvorima. Pored toga, daje smjernice i podršku nezavisnim posmatračima stanja u zatvorima za procjenu uticaja takvih mjera.

U smislu praktičnog ishoda, tokom regionalne radionice nastojali su se identificirati različiti izazovi na državnim i regionalnom nivou koji su prisutni u vezi sa ovim različitim oblastima o kojima se raspravljalo, te da se definišu ključne preporuke s ciljem promoviranja strategija i pristupa zasnovanih na ljudskim pravima koji se bave pitanjima VERLT-a u zatvorima. Ovaj izvještaj o ishodima daje kratke osnovne informacije o regionalnoj saradnji, sažetak glavnih tačaka o kojima se raspravljalo na svakoj sesiji, kao i pregled ključnih preporuka koje su rezultat ovog događaja.

¹ Publikacija je dostupna na albanskom, bosanskom, engleskom, francuskom i ruskom jeziku: ODIHR, Protecting Human Rights in Prisons while Preventing Radicalization Leading to Terrorism or Violence: A Guide for Detention Monitors ODIHR, (Zaštita ljudskih prava u zatvorima tokom prevencije radikalizacije koja vodi ka terorizmu ili nasilju: Vodič za posmatrača stanja u zatvorima), 15. juli 2021, <https://www.osce.org/odihr/492934>.

² Izraz *zatvorenici (pretpostavljeni) nasilni ekstremisti* se u *ODIHR/PRI Vodiču* ne posmatraju kao homogena grupa, već može uključivati zatvorenike koji su osumnjičeni ili osuđeni za krivična djela povezana sa terorizmom, kao i one za koje se, bez obzira na krivična djela za koja služe zatvorsku kaznu, može smatrati da su povezani sa terorističkim ili nasilnim ekstremističkim grupama u zatvoru ili se smatra da su u riziku od ili podložni uključivanju u VERLT. Vidjeti *ODIHR/PRI Vodič za posmatrača stanja u zatvorima*, str. 11.

Osnovne informacije

ODIHR je organizirao regionalnu radionicu u okviru svog postojećeg djelovanja u oblasti ljudskih prava i borbe protiv terorizma, kao i prevencije torture i višegodišnjeg projekta usmjerenog na jačanje zaštite osoba lišenih slobode u regiji OSCE-a. Kao dio ovog projekta, Ured je podržao dvije regionalne radionice u različitim dijelovima područja OSCE-a kako bi promovirao dijalog između donositelja politika, praktičara i posmatrača stanja u zatvorima s ciljem podizanja svijesti o važnosti nezavisnog posmatranja stanja u zatvorima u kontekstu prevencije i suzbijanja VERLT-a u zatvorima.³ Oslanjajući se na rezultate ovih radionica, ODIHR je pripremio praktičnu obuku za nezavisne posmatrače stanja u zatvorima, na osnovu *ODIHR/PRI Vodiča za posmatrače stanja u zatvorima*, kako bi izgradio njihove kapacitete za sistemsku analizu i procjenu različitih pitanja u oblasti ljudskih prava koja se mogu pojaviti prilikom prevencije i suzbijanja radikalizacije koja vodi ka nasilju u zatvorima. ODIHR je do sada održao obuku u vidu tri specijalizirana kursa za posmatrače stanja u zatvorima iz odabranih zemalja Centralne Azije, Jugoistočne Evrope, te Evropske unije i drugih država.⁴ U budućnosti su predviđene daljnje obuke u drugim državama članicama OSCE-a.

II. SAŽETAK RADIONICE

Regionalna radionica u Sarajevu okupila je 71 učesnika sa različitim profesionalnim iskustvom iz zemalja Jugoistočne Evrope u kojima OSCE ima terenske operacije,⁵ uključujući i vlasti i aktere civilnog društva na domaćem nivou. Učesnici su bili predstavnici relevantnih državnih tijela (uključujući ministarstva unutrašnjih poslova, sigurnosti i pravde, kao i zatvorskih službi), različitih mehanizama za ljudska prava i nadzor nad zatvorima, uključujući urede ombudsmena/nacionalne institucije za ljudska prava (NHRI) i nacionalne preventivne mehanizme (NPM) u okviru Opcionog protokola uz Konvenciju UN-a protiv mučenja (OPCAT), kao i posmatrače iz civilnog društva. Imajući u vidu globalnu važnost teme, različiti međunarodni predstavnici i drugi stručnjaci također su dali svoj doprinos razmjeni informacija. Među njima su bili predstavnici PRI-a, Ureda Ujedinjenih nacija protiv droga i kriminala (UNODC), Međunarodne organizacije za migracije (IOM), Pododbora UN-a za sprečavanje mučenja i drugog okrutnog, neljudskog ili ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja (SPT), Vijeća Evrope, uključujući Evropski komitet za sprečavanje mučenja i neljudskog ili ponižavajućeg postupanja ili

³ Pored ove radionice, vidjeti <https://www.osce.org/odihr/547939>. ODIHR, zajedno sa PRI, također je održao webinar povodom objavljivanja francuskog prijevoda Vodiča za posmatrače stanja u zatvorima za države članice iz francuskog govornog područja, OSCE partnere za saradnju i ostale, vidjeti <https://www.osce.org/odihr/569775>.

⁴ Vidjeti <https://www.osce.org/odihr/556932>, <https://www.osce.org/odihr/563139> i <https://www.osce.org/odihr/570930>.

⁵ Iz Albanije, Bosne i Hercegovine, Crne Gore, Sjeverne Makedonije, Srbije kao i sa Kosova (Ne postoji konsenzus među državama članicama OSCE-a o statusu Kosova, a zbog takve situacije organizacija nema stav po ovom pitanju. Sva navođenja Kosova, bilo da se radi o teritoriji, institucijama ili stanovništvu, u ovome tekstu, treba tumačiti u potpunosti u skladu sa Rezolucijom 1244 Vijeća sigurnosti Ujedinjenih nacija).

kažnjavanja (CPT), Evropsku uniju (EU) kao i terenske urede OSCE-a, Sekretarijat OSCE-a i ODIHR.⁶

Da bi se omogućila interaktivna i dinamična diskusija, sam događaj sastojao se od šest sesija podijeljenih u mješavinu plenarnog i grupnog rada. Plenarne sesije uključivale su kratke prezentacije međunarodnih i domaćih stručnjaka, dijelove predviđene za pitanja i odgovore i otvorenu debatu, dok su se tokom sesija radnih grupa učesnici podijelili u manje grupe za rad. Definirani geografski fokus događaja omogućio je živu razmjenu informacija i iskustava iz regije Jugoistočne Evrope, uz komentare međunarodnih stručnjaka i drugih učesnika. Pregled dnevnog reda radionice uključen je kao Prilog uz ovaj izvještaj o ishodima. Događaj se odvijao prema Pravilu Chatham House⁷, koje se na sličan način primjenjuje i u ovom izvještaju o ishodima.

Sesija 1: Utvrđivanje okvira – Zašto je nezavisno praćenje pritvorskih i zatvorskih jedinica važno u prevenciji i suzbijanju VERLT-a u zatvorima?

Na prvoj sesiji radionice održana je prezentacija ODIHR/PRI *Vodiča za posmatrača stanja u zatvorima* kako bi se učesnici upoznali sa publikacijom i kako bi se definirao okvir rada na radionici. Slijedeći strukturu Vodiča u dva dijela, naglašena je važnost nezavisnog posmatranja stanja u zatvorima i glavnih pitanja osnovnih ljudskih prava koja se odnose na VERLT u zatvorima. Osim toga, navedena su četiri „područja rizika za ljudska prava“ u ovom kontekstu, utvrđena u Vodiču, uključujući (1) klasifikaciju, procjenu rizika i potreba zatvorenika; (2) zatvorski režim; (3) programe rehabilitacije i reintegracije; i (4) institucionalna i kadrovska pitanja.

Diskusija koja je uslijedila potvrdila je da je zaštita ljudskih prava, kako unutar tako i izvan zatvora, često podređena sigurnosnim pitanjima, posebno u pogledu borbe protiv terorizma. Terminološka promjena fokusa sa terorizma na nasilni ekstremizam, i neodređeno definirani koncept VERLT-a, dodatno su uticali na ljudska prava osoba lišenih slobode.⁸ Stoga su zatvorenici (pretpostavljeni) nasilni ekstremisti bili izloženi većem riziku od kršenja ljudskih prava. Nekoliko učesnika je također navelo da i nedostatak poštivanja ljudskih prava zatvorenika u širem smislu stvara uslove pogodne za VERLT. Drugi međusobno povezani ili blisko povezani uslovi koji doprinose VERLT-u u zatvorskom okruženju uključuju korupciju u zatvoru; nedostatak zatvorskog obezbjeđenja; mučenje i drugo okrutno, neljudsko ili ponižavajuće postupanje ili kažnjavanje; loše zatvorske uslove i prenapučenost; pritužbe zbog neproporcionalne, diskriminatorne ili proizvoljne upotrebe mjera sputavanja i drugih mjera sigurnosti u zatvoru.

Nadalje, nekoliko učesnika je napomenulo da se zaštitom ljudskih prava u prevenciji i suzbijanju VERLT-a u zatvorima treba baviti holistički u širem kontekstu sistema krivične pravde, uključujući faze prije pritvora ili osude, za vrijeme služenja kazne i nakon puštanja na slobodu.

⁶ Predstavници Vijeća Evrope i UNODC-a dali su doprinos događaju online.

⁷ Kada se sastanak, ili njegov dio, održava prema Pravilu Chatham House, učesnici mogu slobodno koristiti primljene informacije, ali se ne smije otkriti identitet ili pripadnost govornika niti bilo kojeg drugog učesnika.

⁸ Za konceptualne izazove koji se odnose na nepostojanje univerzalno prihvaćenih definicija terorizma i nasilnog ekstremizma i razliku između „ekstremizma“ kao pravnog koncepta u kontekstu krivičnog zakonodavstva i VERLT-a, kao koncepta politike, vidjeti *ODIHR/PRI Vodič za posmatrača stanja u zatvorima*, str. 8 i 16-17.

Posebno je naglašena važnost i neophodnost pristupa, usklađenih sa ljudskim pravima, rehabilitaciji i reintegraciji zatvorenika (pretpostavljenih) nasilnih ekstremista.

Tokom diskusije je naglašena suštinska uloga posmatrača stanja u zatvorima, uključujući NHRI, NPM i organizacija civilnog društva (OCD) u pogledu konstruktivnog nadzora nad mjerama i programima za prevenciju i suzbijanje terorizma i VERLT-a u zatvorima. Vanjski nadzor kroz rad posmatrača stanja u zatvorima mogao bi osigurati da mjere prevencije i suzbijanja terorizma i VERLT-a ne krše prava pritvorenika i zatvorenika. Dodatno je istaknuto da su posmatrači stanja u zatvorima od ključnog značaja kada je u pitanju informiranje šire javnosti o ovakvim mjerama u zatvorima i uticaju ovakvih mjera na prava zatvorenika. Bitno je naglasiti da dijalog između posmatrača stanja u zatvorima i vlasti može podržati kreiranje mjera u skladu sa ljudskim pravima koje mogu unaprijediti prava zatvorenika i pomoći u efikasnijem rješavanju rizika od radikalizacije koja vodi ka terorizmu i vrbovanja u nasilne ekstremističke grupe u zatvoru. Ove ključne tačke su ponavljane tokom dvodnevne radionice.

Sesija 2: Prakse i pristupi – Prevencija i suzbijanje VERLT-a u zatvorima

Tokom druge sesije, različiti stručnjaci podijelili su svoja profesionalna iskustva, koja se primjenjuju u regiji, u vezi praksi i pristupa prevenciji i suzbijanju VERLT-a u zatvorima. Sesiju su otvorila tri međunarodna uvodničara, a zatim četiri izlagača iz Jugoistočne Evrope održali svoje prezentacije. Nekoliko ključnih tema proizašlo je iz ove diskusije i grupirane su po predmetima.

Općenito, navedeno je da zatvorenici (pretpostavljeni) nasilni ekstremisti ne čine veliki dio ukupne zatvorske populacije u Jugoistočnoj Evropi. Istovremeno, prepoznato je da je zatvorska populacija u regiji veoma raznolika, uključujući i u pogledu njihovih kazni, što je naglasilo važnost individualizirane procjene rizika i potreba u svrhu odgovarajuće klasifikacije i raspoređivanja zatvorenika (pretpostavljenih) nasilnih ekstremista u posebne sigurnosne režime i zaštite njihovih ljudskih prava.

Dobro upravljanje zatvorima identificirano je kao ključno za suzbijanje radikalizacije koja vodi ka terorizmu u zatvorima, uključujući smanjenjem prenapučenosti, borbom protiv korupcije, osiguranjem adekvatnog broja osoblja i redovne obuke, kao i poboljšanjem uslova rada zatvorskog osoblja, kako je također navedeno u *ODIHR/PRI Vodiču za posmatrača stanja u zatvorima*. Isto tako, učesnici su naglasili da zatvorske vlasti trebaju rješavati druge potencijalne pritužbe unutar zatvora koje bi mogle dodatno dovesti do radikalizacije koja vodi ka terorizmu. Također su istakli da se pristup uključivanja većeg broja zainteresiranih strana u prevenciju i suzbijanju VERLT-a u zatvorima pokazao kao najefikasniji. Aktivnosti bi stoga trebale po potrebi uključivati različite vladine, nevladine i međunarodne aktere.

Odgovarajuća klasifikacija i procjena rizika i potreba zatvorenika ocijenjena je najvažnijom tokom ovih diskusija kako bi se izbjegli nepotrebni ili pretjerano restriktivni sigurnosni režimi. Nadalje, pravilna klasifikacija pojedinaca mogla bi podržati najefikasnije raspoređivanje i smještaj u zatvor, naprimjer, u smislu upravljanja zatvorom, kako bi se osiguralo da zatvorenici imaju pristup mjerama deradikalizacije u zatvoru i mjerama udaljavanja (odvraćanja), te da su zadovoljene njihove specifične potrebe, poput društvenih, pravnih, zdravstvenih, rehabilitacijskih i reintegracijskih potreba. Sveobuhvatne i individualizirane procjene rizika i potreba smatraju se

bitnim, posebno za zatvorenike (pretpostavljene) nasilne ekstremiste. Prema informacijama učesnika iz regije, zatvorske službe u nekoliko zemalja izradile su alate za procjenu i održale obuke za osoblje o njihovoj primjeni, često uz podršku međunarodnih organizacija. No, bez obzira na ova unaprjeđenja, učesnici su naveli da je potrebna efikasnija i individualiziranija analiza zatvorenika kako bi se identificirale osobe koje su podložne VERLT-u ili koje mogu aktivno radikalizirati druge na terorizam.

Tokom diskusije je navedeno da su rehabilitacija i reintegracija zatvorenika (pretpostavljenih) nasilnih ekstremista i dalje izazov u većini zemalja regije. Postojeći programi aktivnosti obuhvataju rad, obuku, obrazovanje, sport i rekreaciju, iako njihov obim i dostupnost značajno variraju od zemlje do zemlje. U nekim slučajevima, ne postoje programi za zatvorsku populaciju općenito ili posebno za zatvorenike nasilne ekstremiste ili su isti ograničeni samo na osnovne intervencije. Navedeno je da je potrebno usmjeriti veću pažnju na sveobuhvatne kratkoročne, srednjoročne i dugoročne programe rehabilitacije i reintegracije. Oni bi trebali uključivati ranu pripremu za puštanje na slobodu, neposrednu podršku nakon puštanja, kao i dugotrajnije praćenje, uključujući i zatvorenika nasilnih ekstremista i takozvanih „stranih terorističkih boraca“ (FTF). Učesnici su naveli da odgovarajuće procjene rizika i potreba trebaju predstavljati osnovu za odlučivanje da li i koje programe rehabilitacije i reintegracije u kontekstu VERLT-a treba ponuditi zatvorenicima. Dodatni naglasak stavljen je na potrebu dobrovoljnog učešća u takvim intervencijama, te na holistički i multidisciplinarni pristup njihovoj provedbi, koji uključuje širok spektar disciplina i profesionalaca.

Navedeno je u okviru rehabilitacije i reintegracije da su ciljane intervencije za zatvorenike (pretpostavljene) nasilne ekstremiste imale suštinsku ulogu i generalno se mogu podijeliti na programe deradikalizacije ili udaljavanja (odvrćanja).⁹ Tokom sesije, razgovaralo se o suštini intervencija udaljavanja i deradikalizacije u zatvoru i da li je jedan pristup bolji od drugog. Nekoliko učesnika izrazilo je zabrinutost da intervencije deradikalizacije kojima se nastoje promijeniti specifična vjerska uvjerenja zatvorenika mogu predstavljati povredu međunarodno zaštićenih ljudskih prava na slobodu vjeroispovijesti i uvjerenja, kao i na slobodu mišljenja i izražavanja.¹⁰ Za usporedbu, navedeno je da programi udaljavanja (odvrćanja) nastoje spriječiti ili promijeniti odnos osobe sa određenom grupom, uzrokom ili ideologijom koja nasilje smatra opravdanim za postizanje svojih ciljeva, umjesto da se mijenjaju nečija uvjerenja. Ovo pitanje ponovo se postavljalo nekoliko puta tokom samog događaja.

Pored toga, naglašena je važnost vanzavodskog odgovora na VERLT i alternativnih mjera za zatvorsku kaznu kako bi se izbjegla zatvorska kazna, gdje je to moguće. Učesnici su također naveli da službe za prijevremeno ili uslovno puštanje iz zatvora i probacijske službe imaju važnu ulogu

⁹ Izrazi se ne primjenjuju uvijek dosljedno u praksi, a kontinuirano se raspravlja o tome da li intervencije treba da se usmjere na jedno ili drugo, ili umjesto toga da uključuju elemente i jednog i drugog, što postavlja temeljna pitanja u oblasti ljudskih prava. Za više informacija i kratak opis koncepata, vidjeti, naprimjer, *ODIHR/PRI Vodič za posmatračke stanja u zatvorima*, str. 77-80.

¹⁰ Programi deradikalizacije obično se suprotstavljaju određenim tumačenjima, stavovima ili argumentima (zasnovanim na političkim, vjerskim ili drugim ideologijama) na kojima se zasnivaju uvjerenja i stavovi koji se koriste da se opravda upotreba ekstremističkog nasilja. Ukoliko takve mjere prisiljavaju zatvorenike da promijene svoja uvjerenja ili vjeru, one su u suprotnosti sa odredbama zakona o ljudskim pravima.

u podršci rehabilitaciji i reintegraciji. No, ipak se čini da su u regiji takvi instrumenti nedovoljno razvijeni i da se nedovoljno primjenjuju.

Programi obuke za zatvorsko i probacijsko osoblje o VERLT-u su provedeni u nekoliko zemalja i obuhvatili su različite teme. Uključivali su obuku o indikatorima koji se odnose na takozvane „rane znakove radikalizacije“¹¹ i faktore „poticanja“ i „privlačenja“ VERLT-u, kao i sveukupnu prevenciju ove pojave u zatvorima. Programi obuke su također pripremljeni za zatvorsko i probacijsko osoblje u oblasti rehabilitacije i reintegracije zatvorenika, ali još uvijek nisu na dovoljno sistematičnoj osnovi. Naglašeno je da su u regiji potrebna veća ulaganja u obuku osoblja, uključujući u pogledu implikacija prevencije i suzbijanja VERLT-a na ljudska prava i korištenje procjena rizika i potreba.

kada je riječ o stranim terorističkim borcima, učesnici su naveli da su određeni programi provedeni u regiji ili su u procesu pripreme kako bi se olakšao njihov povratak i povratak članova njihovih porodica. Programi su obuhvatili različite komponente, uključujući pripremu za povratak, krivično gonjenje i izricanje kazne stranim terorističkim borcima u određenim slučajevima, kao i reintegraciju članova porodice u društvo. Učesnici su naglasili potrebu da se osuđenim stranim terorističkim borcima osiguraju konkretne aktivnosti u zatvoru kako bi se unaprijedila njihova rehabilitacija i reintegracija u društvo. Dodatno su naglasili da bi programi na državnom nivou trebali voditi računa da se izbjegne društvena stigmatizacija povratnika sa stranih ratišta i njihovih članova porodice.

Tokom 2. sesije razgovaralo se i o različitim drugim pitanjima. Nekoliko govornika podcrtalo je važnost da odgovori zemalja na nasilni ekstremizam i terorizam uvijek trebaju biti u skladu sa njihovim međunarodnim obavezama u vezi sa ljudskim pravima. Naglasili su da državno zakonodavstvo o borbi protiv terorizma ne bi trebalo da bude preširoko i da mjere za prevenciju i suzbijanje VERLT-a ne smiju narušavati međunarodno zaštićena prava na slobodu vjeroispovijesti ili uvjerenja, kao i slobodu mišljenja i izražavanja te druga prava. Pored toga, učesnici su naveli da su državne strategije i akcioni planovi za borbu protiv nasilnog ekstremizma i terorizma izrađeni i usvojeni u cijeloj regiji i da su uspostavljena odgovarajuća tijela za koordinaciju. Izražena je zabrinutost da je većina ovih dokumenata i mehanizama usmjerena na nasilni ekstremizam i terorizam koji se ispoljava u ime vjere (npr., islama), a ne i na druge manifestacije ove pojave (kao što je krajnji desni ekstremizam).

Sesija 3: Glavni izazovi u pogledu ljudskih prava u prevenciji i suzbijanju VERLT-a u zatvorima u Jugoistočnoj Evropi

Treća sesija radionice bila je jedna od dvije glavne interaktivne radne sesije radionice. Cilj sesije bio je identificiranje glavnih izazova u pogledu ljudskih prava u prevenciji i suzbijanju VERLT-a u zatvorima u Jugoistočnoj Evropi. Nakon što je uvodničar predstavio temu, učesnici su podijeljeni

¹¹ U području djelovanja OSCE-a, čini se da se sve više oslanja na rane znakove ili indikatore VERLT-a kao osnove za procjenu rizika i potreba. Vlasti trebaju biti upozorene da ne koriste pojednostavljene modele i da moraju biti svjesni njihovog potencijalnog dejstva na ljudska prava. Za zatvorenika koji zadovoljava jedan ili više indikatora, to može biti pokazatelj da je u određenoj mjeri radikaliziran ka nasilju, ali to ne znači da će se isti uključiti u nasilni ekstremizam. Vidjeti, na primjer, *ODIHR/PRI Vodič za posmatračice stanja u zatvorima*, str. 37.

u radne grupe. Svaka grupa fokusirala se na odabrane izazove i dobre prakse u svojim zemljama ili regiji.

Identificiranje zatvorenika „ranjivih“ na VERLT – klasifikacija, procjena rizika i potreba

U raspravama radnih grupa istaknuto je da je u regiji poduzeto nekoliko inicijativa – često uz podršku međunarodnih organizacija – da se izvrši analiza grupa ranjivih zatvorenika, uključujući zatvorenika (pretpostavljenih) nasilnih ekstremista po prijemu u zatvor, s ciljem klasifikacije zatvorenika u skladu s njihovim rizicima i potrebama. Ovi projekti nastojali su uspostaviti specifične alate za analizu i procjenu rizika i potreba, te obučiti zatvorsko i drugo osoblje u oblasti krivične pravde o prevenciji VERLT-a. Učesnici su utvrdili različite nivoe razvoja, pri čemu je jedna zemlja pilotirala alat za procjenu rizika i potreba, dok je u drugoj zemlji izrađen alat za procjenu rizika i potreba, ali još nije testiran u praksi. U drugim zemljama, zatvorske vlasti su koristile različite indikatore, često u obliku upitnika, kako bi utvrdile opći rizik i potrebe zatvorenika.

Neki od odlučujućih faktora takvih alata smatrani su problematičnim, jer su uključivali ne samo informacije o počinjenom krivičnom djelu i sve uočene promjene u načinu života ili ponašanja, nego i odnos zatvorenika prema vjeri, što bi se moglo posmatrati kao miješanje u njihovo pravo na slobodu vjeroispovijesti ili uvjerenja. Osim toga, neki učesnici naveli su da procjeni rizika i potreba nedostaju indikatori zasnovani na spolu i rodu, te su naglasili da se takve procjene trebaju provoditi na individualnoj osnovi. Učesnici su također izrazili zabrinutost što zatvorenici nisu imali redovan pristup svojim spisima o procjeni rizika i potreba i nisu znali kako osporavati odluke. Dodatni problem je nedostatak specijaliziranih zatvorskih odjeljenja i kvalificiranog zatvorskog osoblja za procjenu rizika i potreba, kao i nedostatak specijalizirane obuke osoblja.

Specifični zatvorski režimi i sigurnosne mjere za zatvorenike (pretpostavljene) nasilne ekstremiste

Rasprave u radnim grupama pokazale su da postoje različite kaznene prakse u zemljama i jurisdikcijama u Jugoistočnoj Evropi u pogledu odvajanja i integracije zatvorenika (pretpostavljenih) nasilnih ekstremista iz i u širu zatvorsku populaciju. U nekim zemljama, zatvorenici (pretpostavljeni) nasilni ekstremisti nisu posebno odvojeni, već su zajedno sa općom zatvorskom populacijom. Tamo gdje se provodi razdvajanje, zatvorenici su koncentrirani u jednu ili više kaznenih ustanova. U određenim slučajevima, zatvorenici su, navodno, bili izloženi opsežnim sigurnosnim mjerama, uključujući 24-satni audiovizuelni nadzor i stroga ograničenja i potpuno praćenje njihovih kontakata sa vanjskim svijetom, što je izazvalo zabrinutost među učesnicima. Međutim, nisu prijavljena nikakva posebna ograničenja u pogledu mogućnosti zatvorenika da komuniciraju sa svojim pravnim zastupnicima ili sa NPM ili sa međunarodnim tijelima za praćenje stanja u zatvorima.

Nadalje, učesnici su razgovarali o važnosti obezbjeđivanja da zatvorenici u ustanovama sa visokim stepenom sigurnosti imaju mogućnost da pređu na manje restriktivne režime, kako to propisuju najbolje kaznene prakse. Neki učesnici su opisali nekoliko slučajeva zatvorenika nasilnih ekstremista gdje je došlo do postepenog prelaska na manje restriktivno zatvorsko okruženje, a izražena je i zabrinutost jer se čini da u nekim zemljama u regiji ova mogućnost postoji samo na papiru.

Dostupnost mjera rehabilitacije i reintegracije za zatvorenike (pretpostavljene) nasilne ekstremiste

Rasprave u grupama otkrile su sličnosti i razlike u pogledu mjera rehabilitacije i reintegracije u regiji. U nekim zemljama, ciljani programi za zatvorenike nasilne ekstremiste ne postoje, ili su samo djelimično uspostavljeni. U tim slučajevima, organizacije civilnog društva su ostale ključni akteri za provedbu takvih programa. U drugim kontekstima, programi su uspostavljeni uz podršku međunarodne organizacije, koji uključuju posebne politike za period prije i nakon puštanja na slobodu zatvorenika nasilnih ekstremista. U zemljama u kojima su već postojali opći programi rehabilitacije i reintegracije, oni su provedeni u saradnji sa socijalnim radnicima i organizacijama civilnog društva. Međutim, opći nedostatak odgovarajućih finansijskih sredstava i obučenog osoblja naveden je kao jedan od glavnih izazova u ovom pogledu. Grupe su općenito prepoznale da je potrebno uložiti više napora da se zatvorenici rehabilitiraju i pripreme za puštanje na slobodu.

Tamo gdje su dostupne, mjere rehabilitacije i reintegracije u zatvoru za zatvorenike (pretpostavljene) nasilne ekstremiste uključivale su, između ostalog, rekreativne mogućnosti, stručno osposobljavanje, zapošljavanje i psihološko savjetovanje, djelimično uz uključivanje provjerenih predstavnika vjerskih organizacija (odnosno, prvenstveno imama). U nekim slučajevima, zatvorenici (pretpostavljeni) nasilni ekstremisti su rekli da imaju male mogućnosti za aktivnosti izvan ćelija, osim ograničenih mogućnosti zaposlenja. Neki učesnici izrazili su zabrinutost u pogledu nepostojanja specijaliziranih programa i obuke za zatvorenike osuđene za djela povezana sa terorizmom i nasilnim ekstremizmom, a koji se smatraju važnim za pripremu ovih zatvorenika za puštanje na slobodu. Naglašeno je da učešće zatvorenika (pretpostavljenih) nasilnih ekstremista u programima rehabilitacije i reintegracije treba biti na dobrovoljnoj osnovi i zasnovano na informiranom pristanku.

Pored toga, u raspravama je navedeno da osuđeni zatvorenici nasilni ekstremisti povremeno oklijevaju ili odbijaju da se uključe u intervencije. Također, postoji malo materijalnih podsticaja za učešće u takvim intervencijama. Osim toga, strah od indoktrinacije tokom intervencija deradikalizacije, strah da će obavještajne i policijske agencije koristiti informacije protiv njih, te strah da će u očima drugih zatvorenika izgledati kao doušnici navedeni su kao razlog za nespremnost na učešće u programima. Tokom rasprava je istaknuto da primijenjeni programi deradikalizacije potencijalno krše pravo na slobodu vjeroispovijesti ili uvjerenja i slobodu mišljenja i izražavanja. Napomenuli su da su neke intervencije za zatvorenike (pretpostavljene) nasilne ekstremiste stavljale naglasak na promjenu (vjerskih) uvjerenja umjesto mijenjanja nasilnog ponašanja zatvorenika, što je dovelo do gore navedene zabrinutosti, koja je također istaknuta u *ODIHR/PRI Vodiču za posmatrača stanja u zatvorima*.

Nadalje, navedeno je da su probacijske službe u regiji nedovoljno razvijene i iskorištene, a prijevremeno puštanje osuđenih nasilnih ekstremista nije uobičajena praksa. U vezi s tim, spomenuta je nedavna inicijativa jedne međunarodne organizacije koja je imala za cilj da podrži zemlje u regiji da unaprijede procese postkaznene podrške i ojača ulogu probacijskih službi i srodnih agencija.

Tokom plenarne rasprave koja je uslijedila također su izražene zabrinutosti zbog prakse oduzimanja državljanstva osuđenim zatvorenicima nasilnim ekstremistima, posebno borcima

povratnicima sa stranih ratišta, a koja je, čini se, u porastu tokom posljednjih godina. Učesnici su istakli da bi državne strukture za ljudska prava i organizacije civilnog društva mogle imati ključnu ulogu u rješavanju ovog pitanja, naglašavajući ozbiljne posljedice određenih zakona, politika i praksi na ljudska prava.

Sesija 4: Mandati, prakse i pristupi posmatranja stanja u pritvorskim i zatvorskim ustanovama

Tokom četvrte sesije, nekoliko međunarodnih i domaćih posmatrača stanja u pritvorima i zatvorima podijelilo je svoja iskustva i stavove u vezi sa mandatima, praksama i pristupima praćenja pritvorskih i zatvorskih ustanova. Međunarodnu perspektivu predstavili su predstavnici UN SPT-a, CPT-a Vijeća Evrope¹² i zapadno-evropski NPM, dok su domaća iskustva iznijeli predstavnici nacionalnih mehanizama i organizacija civilnog društva iz regije.

Što se tiče regije Jugoistočne Evrope, primjetno je da su sve zemlje ratificirale OPCAT i da je većina uspostavila funkcionalne NPM-ove.¹³ U jednoj zemlji, čiji su predstavnici bili na radionici, institucija ombudsmena je primijenila „NPM-plus model“, u kojem je mandat proširen na druga tijela, posebno na odabrane i akreditirane OCD-ove, koji su pozvani da sarađuju sa institucijom ombudsmena pri ispunjavanju obaveza u okviru NPM mandata.

Tokom sesije su razmijenjena različita iskustva u vezi sa specifičnim praksama i pristupima praćenju postupanja i uslova u pritvorskim i zatvorskim jedinicama za zatvorenike (pretpostavljene) nasilne ekstremiste. Neki nacionalni mehanizmi naveli su da se u njihovim zatvorskim sistemima trenutno nalazi vrlo mali broj ili da nemaju zatvorenika (pretpostavljenih) nasilnih ekstremista, iako su ranije imali takvih zatvorenika. Drugi predstavnik NPM-a naveo je da nisu proveli nikakve konkretne aktivnosti koje se odnose na zatvorenike (pretpostavljene) nasilne ekstremiste zbog nedostatka resursa, ali su ih uključili u svoju metodologiju kao ranjivu kategoriju zatvorenika. U nekim zemljama, odgovarajući nacionalni mehanizmi radili su samo reaktivno na osnovu podnesenih pritužbi ili su ograničeni institucionalni kapaciteti umanjili njihovu sposobnost da prate postupanje i uslove zatvorenika nasilnih ekstremista kao posebne kategorije zatvorenika. Međutim, u jednoj, NPM je proveo ponovljeno praćenje stanja u specijaliziranoj zatvorskoj ustanovi visokog stepena sigurnosti za osobe osuđene za organizirani kriminal i krivična djela povezana sa terorizmom.

Prepoznato je da, iako nacionalni mehanizmi imaju čvrste mandate prema domaćem zakonu za praćenje postupanja prema zatvorenicima, uzimajući u obzir OPCAT osnovu, pristup posmatrača iz civilnog društva lokacijama, osobama lišenim slobode i informacijama u kontekstu zatvora sa visokim mjerama sigurnosti bio je restriktivniji zbog ograničenog obima njihovih ovlaštenja. Predstavnici OCD-a naveli su da njihov rad ovisi o individualnim sporazumima (npr., memorandumu o razumijevanju) sa zatvorskim vlastima, što općenito ne ostavlja mogućnost

¹² Predstavnik Vijeća Evrope svoj doprinos događaju dao je online putem.

¹³ Neposredno prije regionalne radionice u septembru 2023, Parlament Bosne i Hercegovine usvojio je zakon kojim je ombudsman za ljudska prava imenovan kao NPM za zemlju. Stoga je operacionalizacija mandata u praksi ostala kao naredni važan korak ka potpuno funkcionalnom NPM.

nenajavljenih posjeta, ali može uključivati pristup arhivskoj dokumentaciji o zatvorenicima. Također je navedeno da su u kontekstu praćenja pritvorskih i zatvorskih ustanova odnosi između OCD i državnih vlasti ovisili i bili pod uticajem sigurnosnih aspekata i političkih osjetljivosti. Pored toga, praćenje pritvorskih i zatvorskih jedinica koje provode OCD obično je bilo u okviru specifičnih projekata i stoga ovisno o dostatnom finansiranju za provedbu. Bez obzira na to, aktivnosti praćenja OCD-a posmatraju se kao važan doprinos ukupnim naporima usmjerenim na praćenje pritvorskih i zatvorskih ustanova.

Bez obzira na utvrđeni mandat, predstavnici NPM-a i OCD-a istakli su važnost izgradnje povjerenja kako sa zatvorenicima tako i sa zatvorskim vlastima da bi mogli provoditi aktivnosti praćenja.

Iz šire međunarodne perspektive, podijeljena su iskustva SPT-a i CPT-a u vezi sa mjerama protiv terorizma koje bi mogle negativno uticati na prava zatvorenika (pretpostavljenih) nasilnih ekstremista. To, između ostalih aspekata, uključuje njihovo specifično raspoređivanje u zatvoru i povezana ograničenja prava. Posmatranje zatvorenika u zatvorima sa visokim mjerama sigurnosti gdje se čuvaju zatvorenici (pretpostavljeni) nasilni ekstremisti bilo je ključno za sprečavanje kršenja ljudskih prava, kao što je produženi boravak u samici, što može biti jednako mučenju i drugom okrutnom, neljudskom ili ponižavajućem postupanju. Dalje je naglašeno da posmatrači stanja u zatvorima trebaju voditi računa o potencijalnim rizicima odmazde sa kojima se njihovi sagovornici mogu suočiti od strane drugih zatvorenika i zatvorskog osoblja nakon razgovora sa njima. To bi se moglo dodatno pogoršati u kontekstu zatvorenika koje su zatvorska uprava ili sudovi označili ili klasificirali kao „radikalizirane“ ili teroriste. Važnost izbjegavanja stigmatizacije zatvorenika (pretpostavljenih) nasilnih ekstremista tokom aktivnosti praćenja ponovljena je u prezentaciji zapadno-evropskog NPM-a. Dodatni izazovi u vezi sa posmatranjem stanja u zatvorima, koji se mogu identificirati u mnogim zemljama u OSCE regiji i šire, uključuju potrebu za pristupom i praćenjem povjerljivih i obavještajnih spisa o zatvorenicima, te obuhvata zatvorenika koji nisu svjesni da su klasificirani kao „radikalizirani“.

Sesija 5: Izazovi i dobre prakse u praćenju zaštite ljudskih prava tokom prevencije i suzbijanja VERLT-a u zatvorima u Jugoistočnoj Evropi

Peta sesija predstavljala je drugi od dva glavna segmenta interaktivnih radnih grupa u okviru radionice. Nakon što je uvodničar kratko predstavio temu, učesnici su podijeljeni u radne grupe koje su se fokusirale na praktične izazove s kojima se suočavaju posmatrači stanja u zatvorima u Jugoistočnoj Evropi i dobre prakse za rješavanje takvih izazova. Nekoliko glavnih tema proizašlo je iz ovih rasprava.

Pristup zatvorskim objektima i nesmetani povjerljivi razgovori sa zatvorenicima i uposlenicima

Prema mišljenju nekih učesnika, nacionalni preventivni mehanizmi se općenito nisu susretali sa preprekama u pogledu pristupa zatvorskim objektima (i svim njihovim dijelovima) ili u vođenju povjerljivih razgovora sa zatvorenicima (pretpostavljenim) nasilnim ekstremistima i uposlenicima. Međutim, navedeno je da ograničenja NPM-a u pogledu ljudskih i finansijskih resursa utječu na obim aktivnosti praćenja koje provode određeni NPM u regiji. Jedan NPM naveo je da se u prethodnim godišnjim izvještajima više puta žalio na nedovoljne resurse koji su mu stavljeni na

raspolaganje. Također je primijećeno da je veoma mali broj zatvorenika odbio da razgovara sa predstavnicima NPM-a. Međutim, nekoliko predstavnika NPM-a napomenulo je da je bilo potrebno izgraditi povjerenje sa zatvorenicima, te da ih oni dožive kao predstavnike koji djeluju nezavisno i transparentno. U tom smislu, smatra se da je neophodno upravljati očekivanjima zatvorenika u pogledu onoga što NPM može učiniti u odnosu na lične okolnosti zatvorenika. Iako ni jedan predstavnik NPM-a ili OCD-a nije izrazio posebnu zabrinutost u pogledu odmazde protiv zatvorenika zbog njihovih aktivnosti praćenja stanja u pritvorskim jedinicama, nekoliko učesnika je dalo prijedlog da posmatrači stanja u zatvorima trebaju izraditi formalne politike o odmazdi. Dodatno je navedeno da posmatrači stanja u zatvorima moraju biti oprezni kako ne bi izdvajali zatvorenike (pretpostavljene) nasilne ekstremiste, čime se izbjegava da ih drugi zatvorenici potencijalno ne stigmatiziraju.

Pristup pisanim informacijama koje se odnose na lišavanje slobode, kao i dostupnost općih informacija

Iako je prijavljen mali broj problema u vezi sa pristupom NPM-a informacijama, organizacije civilnog društva imale su znatno manji pristup pisanim informacijama. Ni jedan NPM nije naveo tokom debate da je naišao na prepreke u pristupu općim informacijama, kao što su spiskovi zatvora. Međutim, nekoliko učesnika navelo je kao izazov praćenje takozvanih „skrivenih“ ili povjerljivih informacija. Veći broj posmatrača stanja u zatvorima, posebno predstavnika organizacija civilnog društva, naveo je da su imali problema sa pristupom spisima koji se odnose na klasifikaciju i procjenu rizika i potreba zatvorenika (pretpostavljenih) nasilnih ekstremista. Jedan NPM je naveo da je, iako su mu zatvorske vlasti ranije odbijale pristup povjerljivim informacijama, ovo pitanje riješeno nakon što se pozvao na svoj OPCAT mandat definiran u državnom zakonu.

Nivo saradnje sa vlastima i razumijevanje značaja nezavisnog praćenja stanja u pritvorskim i zatvorskim ustanovama

Neki predstavnici NPM-a naveli su da se saradnja sa zatvorskim vlastima općenito smatra pozitivnom. Nasuprot tome, jedan predstavnik NPM-a komentirao je da je saradnja sa domaćim organima za provedbu zakona ponekad bila problematična. U tom smislu, naglašena je važnost postepenog jačanja povjerenja sa vlastima. Nadalje, uočeno je da iako su svi posmatrači stanja u zatvorima davali ciljane preporuke, zatvorske vlasti ih nisu uvijek u dovoljnoj mjeri uzimale u obzir. U nekim slučajevima, posmatrači stanja u pritvorima su ponavljali istu preporuku, a da zatvorski organi nisu poduzeli nikakve dodatne radnje. Ograničena dostupnost resursa NPM u svrhu praćenja ispunjavanja preporuka navedena je kao dodatni izazov.

Uloge civilnog društva u posmatranju stanja u zatvorskim i pritvorskim jedinicama

Tokom grupne rasprave utvrđeno je da se pristup OCD-a zatvorima obično zasniva na specifičnim vremenski ograničenim projektnim ugovorima, koji određuju vrstu pristupa zatvorskim objektima, zatvorenicima i uposlenicima, kao i pisanim informacijama. U poređenju sa nacionalnim preventivnim mehanizmima, njihova ovlaštenja za pristup bila su znatno ograničenija. Shodno tome, pristup OCD-a zatvorskim objektima uglavnom je unaprijed bio najavljen. Bez obzira na

specifične izazove, općenito se smatra da organizacije civilnog društva imaju ključnu ulogu u pogledu praćenja uslova zatvorenika (pretpostavljenih) nasilnih ekstremista, te da one doprinose naporima nacionalnih preventivnih mehanizama i njihovim apelima zatvorskim vlastima da štite prava zatvorenika. Tokom sesije je također ponovljeno da NPM-i trebaju direktno uključiti organizacije civilnog društva u svoje preventivne aktivnosti praćenja stanja, kao što je učinjeno u nekim zemljama u regiji.

Javno izvještavanje i percepcija javnosti o zaštiti ljudskih prava u borbi protiv terorizma i prevenciji VERLT-a

Učesnici nisu primijetili nikakva posebna ograničenja u pogledu obavještavanja javnosti. Nacionalni preventivni mehanizmi u regiji rutinski su izdavali niz različitih javnih izvještaja (kao što su godišnji, tematski i izvještaji o posjetama) i sami su upravljali svojim odnosima sa medijima i širom javnosti. Predstavnici OCD-a spomenuli su da su imali jednaku slobodu da objave nalaze svojih aktivnosti praćenja.

U jednoj zemlji, međutim, predstavnik NPM-a izjavio je da je fokus ove institucije na pravima zatvorenika (nasilnih) ekstremista i objavljivanje nekoliko izvještaja o zatvorima sa visokim mjerama sigurnosti izazvao nizak nivo empatije u javnosti. U nekoliko drugih zemalja, također je navedeno da je nizak nivo saosjećanja prema ukupnoj situaciji takvih zatvorenika ili da su stavovi javnosti bili čak neprijateljski. To je predstavljalo izazov za nacionalne preventivne mehanizme koji su to morali uzeti u obzir tokom svog rada.

Sesija 6: Preporuke za jačanje nezavisnog praćenja pritvorskih i zatvorskih ustanova i zaštita ljudskih prava tokom prevencije i suzbijanja VERLT-a u zatvorima u Jugoistočnoj Evropi

Na posljednjoj sesiji donesen je niz preporuka usmjerenih na jačanje nezavisnog praćenja pritvorskih i zatvorskih ustanova za zaštitu ljudskih prava tokom prevencije i suzbijanja VERLT-a u zatvorima u Jugoistočnoj Evropi. Posebno je preporučeno da se ovo pitanje rješava na holistički način, uključujući sve nivoe krivičnog pravnog sistema prije, tokom i nakon zatvaranja, te na osnovu pregleda pravnog i okvira politika za borbu protiv terorizma.¹⁴

Ove preporuke uključene su u konsolidiranu listu preporuka koje su proizašle iz različitih sesija radionice, kako je navedeno dalje u tekstu. Nakon ove sesije, regionalna radionica je zatvorena zaključcima i završnim napomenama organizatora.

¹⁴ Za preglede ODIHR-a o širem kontekstu zakona i politika za borbu protiv terorizma, vidjeti na primjer, ODIHR, Note on the Proposed Revision of the Definition of Terrorist Offences in Article 1 of the Council Of Europe Convention on the Prevention of Terrorism, 2023, <https://legislationline.org/taxonomy/term/25663>, i Note on the Shanghai Convention on Combating Terrorism, Separatism and Extremism, 2020, https://legislationline.org/sites/default/files/documents/cf/382_TERR_BiH_21Sept2020_en.pdf. Svi ODIHR pregledi pravnih propisa za borbu protiv terorizma i nasilnog ekstremizma dostupni su na: <https://legislationline.org/legal-reviews>.

III. ZAKLJUČCI I KLJUČNE PREPORUKE

Za države članice OSCE-a u Jugoistočnoj Evropi:

- Države bi trebale prepoznati ključnu ulogu koju nezavisni posmatrači stanja u zatvorima imaju u zaštiti ljudskih prava zatvorenika tokom prevencije i suzbijanja VERLT-a u zatvorima. Trebale bi unaprijediti domaće okvire u oblasti ljudskih prava kako bi se promoviralo efikasno i nezavisno posmatranje stanja u zatvorima. Imajući u vidu da su sve države članice OSCE-a u Jugoistočnoj Evropi ratificirale OPCAT i imenovale NPM-e, države bi trebale osigurati njihovu nezavisnost, operativnost i adekvatne resurse koji će im omogućiti da u potpunosti izvršavaju svoje mandate.
- Konkretno, države bi trebale nacionalnim preventivnim mehanizmima omogućiti pristup svim pisanim informacijama koje se odnose na postupanje sa osobama lišenim slobode, uključujući sa zatvorenicima (pretpostavljenim) nasilnim ekstremistima, i na njihove uslove u zatvorima, uključujući dokumente koji su označeni kao povjerljivi u skladu sa međunarodnim obavezama.¹⁵
- Države bi također trebale prepoznati važan doprinos civilnog društva u praćenju poštivanja ljudskih prava od strane države u mjestima lišenja slobode. Države bi trebale osigurati okruženje koje omogućava civilnom društvu da slobodno djeluje i olakšati rad nezavisnih posmatrača iz civilnog društva, uključujući omogućavanje pristupa mjestima lišenja slobode i informacijama po potrebi.
- Države bi trebale osigurati da zatvorenici (pretpostavljeni) nasilni ekstremisti nisu izloženi zatvorskim režimima i mjerama sigurnosti koji krše međunarodne standarde ljudskih prava, posebno produženo zatvaranje u samicu. Također bi se trebale suzdržati od nametanja zatvorskih režima i sigurnosnih mjera koje bi mogle ugroziti izgleda takvih zatvorenika za uspješnu rehabilitaciju i reintegraciju. Zatvorski režimi i sigurnosne mjere koje podrazumijevaju ograničenja prava mogu se izreći zatvorenicima samo na osnovu rezultata objektivnih procjena rizika usklađenih sa ljudskim pravima, koje treba provesti što je prije moguće nakon prijema, te koje trebaju biti individualizirane i redovno provjeravane i ažurirane kroz participativni proces.
- Države bi trebale osigurati pravične i adekvatne uslove zapošljavanja za zatvorsko osoblje kako bi mogli ispunjavati svoje dužnosti. Posebno u kontekstu VERLT-a, države trebaju osigurati da plaće, status i radni uslovi zatvorskog osoblja odražavaju izazovnu prirodu njihovih zadataka. Zatvorsko osoblje bi također trebalo biti propisno obučeno o pitanjima vezanim za VERLT, gdje je to relevantno, uključujući o izazovima u vezi sa ljudskim pravima koji se odnose na primjenu indikatora za identifikaciju zatvorenika „ranjivih“ na VERLT, procjenu rizika i potreba, kao i reintegraciju i rehabilitaciju zatvorenika.

¹⁵ Vidjeti član 20(b), Generalna skupština UN, Opcionalni protokol uz Konvenciju protiv mučenja i drugog okrutnog, neljudskog ili ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja, A/RES/57/199, 9. januar 2003, <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/optional-protocol-convention-against-torture-and-other-cruel>.

- S obzirom da se većina zatvorenika osuđenih za nasilna ekstremistička ili teroristička krivična djela na kraju vrati u društvo, države bi trebale uložiti znatno veća sredstva u rehabilitaciju i reintegraciju takvih zatvorenika i osigurati da su ciljane intervencije i aktivnosti u skladu sa ljudskim pravima, te rodno i dobno prilagođene. Također, trebaju izraditi i integrirati programe odvratanja od nasilja u programe prije i nakon puštanja na slobodu za takve zatvorenike i trebali bi razmotriti angažiranje relevantnih društvenih aktera u njihovu provedbu.
- Države trebaju uspostaviti, odnosno dodatno razvijati kapacitete svojih probacijskih službi za zatvorenike osuđene za krivična djela povezana sa terorizmom i nasilnim ekstremizmom. Trebaju razmotriti provedbu programa prijevremenog puštanja na slobodu za ove zatvorenike, gdje je to prikladno, i osigurati da je sav administrativni nadzor nakon puštanja na slobodu u potpunosti u skladu sa ljudskim pravima.
- Države trebaju uspostaviti, gdje je to prikladno, prilagođene, vanzavodske mjere za povratnike sa stranih ratišta i obezbijediti neophodnu podršku za rehabilitaciju i reintegraciju članova porodice, posebno žena i djece.
- Države bi trebale uskladiti domaće zakonodavstvo koje se odnosi na borbu protiv terorizma sa međunarodnim pravom, uključujući sa međunarodnim pravom u oblasti ljudskih prava, međunarodnim humanitarnim pravom i međunarodnim pravom o izbjeglicama. U tom smislu, trebali bi zatražiti pomoć u oblasti zakonodavstva od ODIHR-a, te zatražiti i koristiti ODIHR-ove preglede kako bi se analizirale usklađenosti nacрта i važećih zakona koji se odnose na terorizam, kao i državnih strategija i akcionih planova za prevenciju i suzbijanje VERLT-a.¹⁶

Tijelima za posmatranje stanja u zatvorima i akterima civilnog društva u Jugoistočnoj Evropi:

- Pri izvršavanju svojih mandata i aktivnosti, tijela za posmatranje stanja u zatvorima i akteri civilnog društva trebaju pažljivo razmotriti implikacije mjera za prevenciju i suzbijanje VERLT-a u zatvorima na ljudska prava, uključujući u pogledu primjene procjena rizika, sigurnosnih ograničenja i pristupa zatvorenika mjerama rehabilitacije i reintegracije.
- Nacionalne institucije za ljudska prava (NHRI), nacionalni preventivni mehanizmi (NPM) i posmatrači organizacija civilnog društva (OCD) trebali bi pažljivo pratiti i dokumentirati napredak države u provedbi njihovih preporuka. U tu svrhu, trebaju im se osigurati potrebni resursi.
- S obzirom da organizacije civilnog društva imaju važnu ulogu u praćenju stanja u pritvorskim i zatvorskim ustanovama u pogledu postupanja i uslova za zatvorenike (pretpostavljene) nasilne ekstremiste, nacionalni mehanizmi se pozivaju da ih uključe u svoje aktivnosti praćenja, ukoliko to već nisu uradili.

¹⁶ Za ODIHR-ovu pomoć u oblasti zakonodavstva, vidjeti <https://www.osce.org/odihr/407447>.

- Tijela za praćenje pritvorskih i zatvorskih ustanova i akteri civilnog društva trebaju nastaviti ulagati napore u zagovaranje jačanja nezavisnih, adekvatno finansiranih i efikasno funkcionalnih nacionalnih mehanizama za praćenje u regiji.
- U obavljanju svog posla, tijela za praćenje zatvorskih i pritvorskih ustanova i akteri civilnog društva trebaju dodatno voditi računa kako bi osigurali da zatvorenici (pretpostavljeni) nasilni ekstremisti nisu izloženi odmazdi od strane uprave zatvora ili drugih zatvorenika. U tom smislu, treba izbjegavati stigmatizaciju zatvorenika, uključujući zatvorenika (pretpostavljenih) nasilnih ekstremista kao posljedicu aktivnosti praćenja.
- Konkretno, tijela za praćenje pritvorskih i zatvorskih ustanova trebaju razmotriti izradu i provedbu politika o odmazdi u okviru svojih mandata za posjete. Pri tome, trebali bi razmotriti povezane preporuke koje su dala UN ugovorna tijela, kao što je UN SPT.¹⁷
- U skladu sa njihovim mandatima, nacionalne institucije za ljudska prava, nacionalni preventivni mehanizmi i posmatrači organizacija civilnog društva u regiji trebali bi aktivno procjenjivati i podnositi prijedloge i zapažanja u vezi sa zakonima, uključujući zakonima o borbi protiv terorizma, kao i nacionalnim strategijama i akcionim planovima za prevenciju VERLT-a, u slučajevima gdje oni utječu na postupanje i uslove osoba lišenih slobode.

Za ODIHR:

- ODIHR bi trebao izraditi i unaprijediti materijale za obuku zasnovane na *ODIHR/PRI Vodiču za posmatračke stanja u zatvorima* i organizirati povezane obuke za posmatračke stanja u zatvorima. Iste bi mogle uključivati regionalne obuke za posmatračke stanja u zatvorima iz Jugoistočne Evrope kako bi se omogućila razmjena informacija iz različitih zemalja u regiji i šire o praksama posmatranja stanja u zatvorima, metodologijama i iskustvima u pogledu postupanja sa zatvorenicima i uslovima lišenja slobode u kontekstu prevencije i suzbijanja VERLT-a.
- ODIHR bi trebao nastaviti saradivati sa drugim međunarodnim organizacijama i mehanizmima za ljudska prava kako bi osigurao podršku efikasnom funkcioniranju nezavisnih NPM i NHRI u regiji.
- ODIHR bi trebao razmotriti prevođenje *ODIHR/PRI Vodiča za posmatračke stanja u zatvorima* na dodatne jezike kako bi se osigurala pristupačnost relevantnim akterima širom regije Jugoistočne Evrope.
- ODIHR bi trebao razmotriti izradu dodatnih praktičnih alata za posmatračke stanja u zatvorima na osnovu *ODIHR/PRI Vodiča za posmatračke stanja u zatvorima*, kao, na primjer, praktični kratki savjeti i smjernice u formatu džepne veličine.

¹⁷ Naprimjer, vidjeti UN SPT, Politika Pododbora za sprječavanje mučenja i drugog okrutnog, neljudskog ili ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja o odmazdama u vezi sa mandatom za praćenje UN Doc. CAT/OP/6/Rev.1, 31. maj 2016, https://tbinternet.ohchr.org/_layouts/15/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=CAT/OP/6/Rev.1&Lang=en.

PRILOG: DNEVNI RED

Praćenje zatvorskih i pritvorskih jedinica i zaštita ljudskih prava tokom prevencije i suzbijanja nasilnog ekstremizma i radikalizacije koji vode ka terorizmu (VERLT) u zatvorima

Regionalna radionica za Jugoistočnu Evropu

13-14. septembar 2023.

Sarajevo, Bosna i Hercegovina

Pregled dnevnog reda

1. dan	
9:00-9:30	<i>Dolazak i registracija</i>
9:30-9:45	Uvodne riječi i dobrodošlica
9:45-10:15	Sesija 1: Utvrđivanje okvira – Zašto je nezavisno praćenje pritvorskih i zatvorskih jedinica važno u prevenciji i suzbijanju VERLT-a u zatvorima? <ul style="list-style-type: none">• Uvod, svrha i ciljevi radionice Prezentacija OSCE Ureda za demokratske institucije i ljudska prava (ODIHR) i Penal Reform International (PRI) Vodiča za posmatrača stanja u zatvorima i povezane aktivnosti <p><i>Moderator:</i> Predstavnik ODIHR-a <i>Govornici:</i> Predstavnici PRI-ja i ODIHR-a <i>Pitanja i odgovori, komentari i opservacije</i></p>
10:15-11:00	Sesija 2: Prakse i pristupi – Prevencija i suzbijanje VERLT-a u zatvorima <ul style="list-style-type: none">• Predstavljanje međunarodnih, regionalnih i domaćih inicijativa i pristupa za prevenciju i suzbijanje VERLT-a u zatvorima <p><i>Moderator:</i> Predstavnik ODIHR-a <i>Govornici:</i><ul style="list-style-type: none">- Predstavnici Odjela za transnacionalne prijetnje i Odjela akcije protiv terorizma Sekretarijata OSCE-a, UN Odjela za borbu protiv droga i kriminala i Mreže za prevenciju nasilja</p>

11:00-11:20	<i>Pauza za kafu</i>
11:20-12:45	<p>Sesija 2 nastavak</p> <ul style="list-style-type: none"> • Predstavljanje međunarodnih, regionalnih i domaćih inicijativa i pristupa za prevenciju i suzbijanje VERLT-a u zatvorima <p><i>Moderator:</i> Predstavnik ODIHR-a</p> <p><i>Govornici:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> - Predstavnici OSCE Ureda u Albaniji, Univerziteta u Beogradu (Srbija), Makedonskog društva penologije (Sjeverna Makedonija) i Ministarstva sigurnosti Bosne i Hercegovine <p><i>Pitanja i odgovori i otvorena rasprava</i></p>
12:45-14:00	<i>Pauza za ručak</i>
14:00-15:00	<p>Sesija 3: Glavni izazovi u pogledu ljudskih prava u prevenciji i suzbijanju VERLT-a u zatvorima u Jugoistočnoj Evropi</p> <ul style="list-style-type: none"> • Pregled osnovnih izazova u pogledu ljudskih prava, uključujući veze sa klasifikacijom, procjenama rizika i potreba; zatvorskim režimima i sigurnosnim mjerama, kao i mjerama rehabilitacije i integracije za zatvorenike (pretpostavljene) nasilne ekstremiste. • Rasprava o osnovnim izazovima u pogledu ljudskih prava pri prevenciji/suzbijanju VERLT-a u zatvorima u Jugoistočnoj Evropi (u radnim grupama) <p><i>Moderator:</i> Predstavnik Misije OSCE-a u Bosni i Hercegovini</p> <p><i>Uvodničar:</i> ODIHR konsultant za praćenje zatvorskih i pritvorskih ustanova/borbu protiv terorizma</p> <p><i>Nakon čega slijede rasprave u radnim grupama</i></p>
15:00-15:20	<i>Pauza za kafu</i>
15:20-16:20	<p>Sesija 3: nastavak</p> <ul style="list-style-type: none"> • Izvještavanje na plenarnom dijelu od strane izvjestilaca radnih grupa • Pitanja i odgovori i otvorena debata <p><i>Moderator:</i> Predstavnik Misije OSCE-a u Bosni i Hercegovini</p>
16:20-16:50	<p>Sesija 4: Mandati, prakse i pristupi posmatranja stanja u pritvorskim i zatvorskim ustanovama (dio 1)</p> <ul style="list-style-type: none"> • Analiza i pregled međunarodnih i domaćih mandata, modela, praksi i pristupa za posmatranje stanja koji su bitni za zaštitu ljudskih prava tokom prevencije i suzbijanja VERLT-a u zatvorima u Jugoistočnoj Evropi <p><i>Moderator:</i> Predstavnik ODIHR-a</p> <p><i>Govornici:</i></p>

	<ul style="list-style-type: none"> - Predstavnicima UN Pododbora za sprečavanje mučenja (SPT) Evropskog odbora za sprečavanje mučenja (CPT) (online prezentacije) <p><i>Prezentacija o međunarodnim mandatima za posmatranje stanja, praksama i iskustvima u procjeni implikacija mjera za prevenciju i suzbijanje VERLT-a u zatvorima na ljudska prava.</i></p> <p><i>Pitanja i odgovori</i></p>
16:50-17:00	Završetak 1. dana
od 17:15	<i>Mali prijem za sve učesnike radionice</i>

2. dan	
9:15-9:40	<p>Uvod u 2. dan</p> <p><i>Moderator:</i> Predstavnik ODIHR-a</p> <p><i>Govornik:</i> Predstavnik Vijeća Evrope (online prezentacija)</p> <p><i>Pitanja i odgovori</i></p>
9:40-10:40	<p>Sesija 4: Mandati, prakse i pristupi posmatranja stanja u pritvorskim i zatvorskim ustanovama (dio 2)</p> <ul style="list-style-type: none"> • Analiza i pregled međunarodnih i domaćih mandata, modela, praksi i pristupa za posmatranje stanja u pritvorskim i zatvorskim ustanovama koji su bitni za Jugoistočnu Evropu. Iskustva i naučene lekcije prilikom posmatranja uslova u zatvorskim i pritvorskim jedinicama, implikacija procjena rizika i potreba koje se odnose na VERLT, kao i zatvorskih režima i sigurnosnih mjera za zatvorenike (pretpostavljene) nasilne ekstremiste na ljudska prava. <p><i>Moderator:</i> Predstavnik ODIHR-a</p> <p><i>Međunarodni stručnjak za posmatranje stanja u zatvorima:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> - Predstavnik francuskog NPM <p><i>Govornici:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> - Predstavnicima ureda Zaštitnika ljudskih prava i sloboda Crne Gore, Zaštitnik građana i NPM u Srbiji i Institucije ombudsmena za zaštitu prava osoba lišenih slobode u Bosni i Hercegovini <p><i>Pitanja i odgovori i otvorena debata</i></p>
10:40-11:00	<i>Pauza za kafu</i>
11:00-11:45	<p>Sesija 4: nastavak</p> <p>Analiza i pregled međunarodnih i domaćih mandata, modela, praksi i pristupa za posmatranje stanja u pritvorskim i zatvorskim ustanovama koji su bitni za Jugoistočnu Evropu</p>

	<p><i>Moderator:</i> Predstavnik ODIHR-a</p> <p><i>Govornici:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> - Predstavnici nevladinih organizacija, Institut za aktivizam i društvenu promjenu (Albanija) i Helsinški komitet za ljudska prava (Sjeverna Makedonija) <p><i>Pitanja i odgovori i otvorena debata</i></p>
11:45-12:45	<p>Sesija 5: Izazovi i dobre prakse u praćenju zaštite ljudskih prava tokom prevencije i suzbijanja VERLT-a u zatvorima u Jugoistočnoj Evropi</p> <ul style="list-style-type: none"> • Razmjena iskustava i stavova o praktičnim izazovima sa kojima se susreću posmatrači stanja u zatvorima prilikom procjene implikacija praksi i politika o prevenciji i sprečavanju VERLT-a u zatvorima na ljudska prava, kako se ovi izazovi mogu riješiti i postojeće dobre prakse. <p><i>Moderator:</i> Predstavnik Misije OSCE-a u Bosni i Hercegovini</p> <p><i>Uvodničar:</i> ODIHR-ov konsultant za praćenja stanja u zatvorskim/pritvorskim ustanovama/borbu protiv terorizma</p> <p><i>Nakon čega slijedi rasprava u radnim grupama</i></p>
<i>12:45-14:00</i>	<i>Pauza za ručak</i>
14:00-15:15	<p>Sesija 5: nastavak</p> <ul style="list-style-type: none"> • Plenarno izvještavanje od strane izvjestilaca radnih grupa • Pitanja i odgovori i otvorena debata <p><i>Moderator:</i> Predstavnik Misije OSCE-a u Bosni i Hercegovini</p>
<i>15:15-15:45</i>	<i>Pauza za kafu</i>
15:45-16:30	<p>Sesija 6: Preporuke za jačanje nezavisnog praćenja pritvorskih i zatvorskih ustanova i zaštita ljudskih prava tokom prevencije i suzbijanja VERLT-a u zatvorima u Jugoistočnoj Evropi</p> <ul style="list-style-type: none"> • Otvorena debata za utvrđivanje preporuka za države članice OSCE-a, OSCE i druge međunarodne aktere, kao i za posmatrače stanja u zatvorima i civilno društvo. <p><i>Moderator:</i> Predstavnik ODIHR-a</p>
16:30-16:45	Zaključci i zatvaranje